

МВС України / А. Наточний // Фізична підготовка військовослужбовців : матеріали відкритої науково-методичної конференції. – К., 2003. – С. 155–158.

3. Сосіна В.Ю. Ефективність застосування вправ сучасної аеробіки на заняттях гімнастикою зі студентами / В.Ю. Сосіна // Роль фізичної культури в здоровому способі життя : матеріали регіон. наук.-практ. конф. – Л., 1992. – С. 29–30.

4. Ярещенко О. Шляхи підвищення ефективності занять з фізичної підготовки майбутніх співробітників міліції / О. Ярещенко // Фізична підготовка військовослужбовців : матеріали відкритої науково-методичної конференції. – К., 2003. – С. 44–46.

5. Михайлов В. Критерії вдосконалення таблиць та норми оцінювання результатів у військово-спортивному комплексі / В. Михайлов // Олімпійський спорт і спорт для всіх : матеріали ІХ Міжнар. конгр. – К., 2005. – С. 265.

6. Алембець М.М. Аналіз показників фізичної підготовленості абітурієнтів навчального закладу системи МВС України / М.М. Алембець // Роль фізичної культури в здоровому способі життя : матеріали ІІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф. – Л., 1997. – С. 6.

7. Боднар І.Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.00.02 / І.Р. Боднар ; Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки. – Луцьк, 2000. – 19 с.

8. Глазунов С.І. Взаємозв'язок деяких нормативів бойової підготовки з рівнем розвитку фізичних якостей військовослужбовців механізованих підрозділів сухопутних військ / С.І. Глазунов // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. – Х. : ХДАДМ (ХІІІ), 2002. – № 14. – С. 9–14.

9. Ковальчук А.М. Характеристика рівня фізичної підготовленості курсантів першого курсу Львівського інституту пожежної безпеки МВС України упродовж першого семестру навчання / А.М. Ковальчук, Ю.М. Антошків, В.К. Бабак // Актуальні проблеми спеціальної та фізичної підготовки курсантів і студентів вищих навчальних закладів : матеріали науково-практичного семінару. – Л., 2005. – С. 12–15.

СИНЯВСЬКА А.М.

РЕАЛЬНІ ШКОЛИ ХІХ СТ. І ЇХ РОЛЬ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Забезпечення постійно зростаючих потреб різних галузей економіки вимагає підготовки компетентних фахівців різного профілю. У зв'язку з цим професійна освіта була і залишається одним із пріоритетних напрямів розвитку суспільства й держави. Сьогодні, в період інтеграції України до світового співтовариства, у т. ч. й освітнього, науковці, вчені, педагоги, економісти одноставно говорять про оновлення змісту професійної освіти, її відповідність новим економічним вимогам світової спільноти, водночас наголошуючи на необхідності поєднання цих змін з національною історією, збереження народних традицій, досвіду навчання і виховання. Розвиток і вдосконалення професійно-технічної освіти напряму залежать від вивчення її історії, змісту, форм і методів навчання.

Мета статті – звернення до витоків становлення економічної освіти, що дасть змогу переосмислити набутий досвід задля його врахування в сучасних умовах реформування професійної освіти.

Розвиток економічної освіти в Західній Україні розпочався ще у першій половині ХІХ ст. з виникненням перших реальних шкіл. Окремі аспекти розвитку теорії й практики у навчальних закладах реальної освіти на західноукраїнських землях висвітлено в працях О. Ковальчук, Д. Пенішкевич, В. Росула, І. Гаврищака, Н. Кошелевої та ін. Системне історико-педагогічне дослідження реальної освіти на теренах західноукраїнських земель ХІХ – першої половини ХХ ст. було здійснене З. Саф'янюк.

У педагогічному словнику С. Гончаренка читаємо, що “реальна освіта” – це загальна освіта, в основу якої покладено засвоєння учнями практично корисних знань. Центральне місце при цьому належить вивченню предметів природничо-математичного циклу: фізики, математики, географії тощо [2].

Уже в період середньовіччя церковні школи перестали відповідати вимогам часу. Швидке зростання й розвиток середньовічних міст привели до того, що міста почали відчувати велику потребу в освічених людях, які вміли б укласти торговельні угоди, працювати в органах місцевого самоврядування, складати ділову документацію тощо. Міські купці і ремісники були незадоволені як монополією церкви на школу, так і змістом освіти, який майже повністю базувався на релігійному навчанні та вихованні дітей. Тому вони вимагали відкриття своїх шкіл, гільдійських і цехових, у яких викладання здійснювалося б їх рідною мовою, а набуті знання допомагали б молоді у веденні торговельних справ та розвитку ремесла. Так на зміну гільдійським школам на початку ХІХ ст. прийшли навчальні заклади реального типу, що було пов’язано з розвитком науки і техніки, торгівлі та підприємництва, зміцненням транспортно-економічних зв’язків.

Комісія з питань освіти при Надвірній канцелярії Австрії визнала за необхідне та доцільне відкриття спеціальних шкіл відповідних фахових галузевих напрямів не тільки у великих містах імперії, а й у провінціях. До таких освітніх установ належали фахові спеціальні навчальні заклади з мореплавства, торгівлі, аграрної справи, архітектури та промисловості і реальні школи, метою яких було поєднання фахових навчальних предметів з класичними, такими як: релігія, мови, декламація. Викладання “реальних” предметів, тобто таких, відомості з яких можна було б застосувати на практиці, визнавалося корисним та необхідним для активної бюргерської діяльності у різних сферах життя [7].

Реальні школи в системі освіти Австрії та її провінцій займали проміжне місце між народними чи початковими школами та вищими технічними навчальнимикладами. Тому їх також називали середніми школами чи реальними гімназіями на противагу класичним [4; 9].

Відповідно до організаційного плану, запропонованого австрійською Комісією з питань освіти, реальні школи поділялися на вищі та нижчі (початкові). Нижчі реальні школи могли бути як повними (з чотирма класами навчання), так і неповними (з трьома, а інколи і з двома класами). Дворічна нижча реальна школа поєднувалася з початковою школою, проте три- та чотирирічні реальні школи могли існувати як окремі навчальні заклади. Завдання реальної школи, відповідно до статуту реальних шкіл Галичини, полягало в наданні загальної освіти з підвищенням ролі сучасних мов і природничо-математичних наук [4]. Крім загальної середньої освіти, вони також забезпечували учнів і професійно-технічною підготовкою.

Так, у реальних навчальних закладах вивчали релігію, німецьку мову, іноземні мови на вибір (італійську, французьку, англійську), географію й історію, математику, прикладну математику, природничу історію, природознавство, технологію, товарознавство, креслення та каліграфію (див. табл.). У нижчих реальних школах запроваджувалося також вивчення мови місцевого населення.

Згідно з переліком навчальних предметів і кількістю годин, відведених на їх вивчення, бачимо, що частка дисциплін гуманітарного циклу у всіх типах реальних шкіл становила 40–43%, тоді як вивченню природничо-математичних дисцип-

лін приділяли 57–64% усього відведеного часу. У таблиці можна також простежити цікаву закономірність: в останніх класах нижчих реальних шкіл відсоткове співвідношення збільшувалося на користь таких предметів, як географія, історія та природознавство. Курс навчання закінчувався вивченням професійно орієнтованих дисциплін: прикладної математики, технології, товарознавства, що давало випускникам можливість займатися практичною діяльністю у сфері торгівлі.

Таблиця

**Перелік навчальних предметів з потижневою кількістю годин
для кожного типу реальних шкіл [9]**

Навчальні дисципліни	Нижчі реальні школи										Вища реальна школа		
	неповні					повні							
	дворічні		трирічні			чотирирічні				класи			
	класи		класи			класи							
	I	II	I	II	III	I	II	III	IV	I	II	III	
Релігієзнавство	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
Німецька мова	3	3	4	5	3	4	4	4	5	5	5	5	
Інші сучасні мови (за вибором італ., франц., англ.)	3	3	4	3	3	4	4	3	3	5	5	5	
Географія та історія	2	2	2	2	3	3	3	4	-	3	3	3	
Математика	6	-	5	5	-	4	4	4	2	5	4	4	
Прикладна математика	-	3	-	-	3	-	-	-	3	-	-	-	
Природнича історія	3	1	2	2	-	2	2	-	-	4	2	-	
Природознавство	1	2	2	2	-	1	1	3	-	-	4	5	
Технологія	-	5	-	-	5	-	-	-	5	-	-	-	
Товарознавство	-	2	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	
Малювання (креслення)	6	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6	
Каліграфія	2	2	2	2	2	2	2	2	-	(2)	(2)	-	
Всього год./тиж.	28	28	28	28	28	28	28	28	28	30	31	30	

При реальних школах, відповідно до § 5 Статуту державних реальних шкіл Галичини, могли відкриватися й торгові школи. При цьому враховували економічні особливості краю: незначну кількість місцевих учнів та брак коштів на відкриття самостійного комерційного навчального закладу тощо [7].

Таким чином, відповідно до плану організації реальних шкіл останній курс нижчих реальних шкіл мав практичну спрямованість, був призначений для тих учнів, які після закінчення школи вирішили займатися практичною діяльністю і не вважали за потрібне чи обов'язкове продовжувати навчання у вищій реальній школі. Учні, які після закінчення нижчої реальної школи продовжували навчання у вищій реальній школі, могли практичний курс не проходити [9].

У вищій реальній школі навчання тривало три роки і мало, більшою мірою, загальноосвітній характер, на відміну від нижчих. Час на вивчення дисциплін гуманітарного і природничо-математичного характеру розподілявся майже порівну, проте були відсутні професійно орієнтовані навчальні предмети. Закінчення вищої реальної школи передбачало здобуття подальшої освіти і вступ учнів до фахових навчальних закладів. Отже, вища реальна школа могла бути організована лише в поєднанні з нижчою і разом вони утворювали єдиний навчальний заклад. Проте нижчі реальні школи могли існувати самостійно.

Мова про необхідність відкриття реальної школи на теренах Західної України, тодішній провінції Австрійської імперії, розпочалася ще у 1811 р., проте фактично школу відкрили лише у 1817 р. Львівська реальна школа мала торговельний напрям, що було зумовлено її розташуванням в одному з найбільших торговельних центрів імперії в досліджуваний період і зайнятстю населення. Школу організували за зразком Віденської трирічної реальної школи і запозичили її шкільну програму, пристосовавши до потреб краю.

До реальної школи приймали учнів після закінчення 4-го класу (навчання в якому тривало два роки) нормальної школи або складання іспитів з предметів цієї школи. Для тих, хто вже працював практикантом у міських господарських службах, стало можливим отримати сертифікат реальної школи за результатами іспитів з обов'язкових предметів, не відвідуючи навчання. Однак було обумовлено, що привілеї для практикантів діятимуть упродовж обмеженого терміну. Після припинення їх дії жодній особі не дозволялося займатися веденням торгівлі або промислом без закінчення цього навчального закладу [7; 10].

Згідно з навчальним планом тут вивчали релігію (2 год), декламацію (1 год), німецьку граматику та стилістику (3 год), елементарну математику (2 год), географію (3 год), загальну історію і історію торгівлі (2 год), природничу історію (3 год), малювання (3 год), каліграфію (4 год), польську мову (3 год), французьку мову (3 год). Загальна кількість тижневого навантаження становила 29 год [6]. Отже, навчальний план складався переважно із загальноосвітніх предметів; вивченню мов і природничо-математичних дисциплін відводилося 65% часу від усієї кількості навчальних годин.

Викладацький персонал школи складався з учителів університету, ліцею, гімназії та нормальної школи, які за встановлену додаткову оплату погодилися викладати в реальній школі.

У 1818–1819 рр. відкрили другий і третій класи реальної школи. Через два роки Надвірна комісія вирішила, що реальні провінційні школи повинні бути дворічними, і за організацією орієнтуватися на реальну школу при Політехнічному інституті у Відні. З навчального плану було повністю вилучено вивчення професійно орієнтованих дисциплін, сучасних мов і зменшено питому вагу природничо-математичних предметів. Загалом навчально-організаційний план реальних шкіл став більше нагадувати загальноосвітні середні навчальні заклади.

Одним з перших реальних навчальних закладів Галичини була Бродівська дворічна реальна школа з комерційним напрямом (1813 р.), відкрита на кошти єврейської громади міста. Навчальним планом єврейської реальної школи передбачалося вивчення як загальних дисциплін (релігії, природничо-математичних дисциплін, сучасних мов), так і фахових, зокрема товарознавства і бухгалтерського обліку. Вивчення дисциплін гуманітарного циклу переважало на першому курсі, тоді як на другому більшого значення надавали природничо-математичним предметам. На вивчення сучасних мов, зокрема французької та італійської, а також німецької, відводили 48% часу на першому курсі й 33% – на другому від усієї кількості навчальних годин.

Більшість учнів були місцевими. Поодинокими були випадки навчання тут дітей з інших міст Галичини, Польщі та Австрії. В одному класі навчалися учні різного віку від 12 до 22 років. У школі застосовувалася словесна система оціню-

вання. Так, успіхи в навчанні оцінювалися як “дуже добре”, “добре”, “достатньо добре”; поведінка – “дуже добра”, “добра”; відвідування – “дуже старанне”, “старанне”, “належне”. У кінці семестру за всіма цими показниками виводилася підсумкова оцінка за роботу [3].

Згодом дирекція школи змушена була визнати, що навчальні успіхи учнів були недостатніми. Причини цього, згідно з архівними матеріалами, полягали в тому, що навчальний процес був організований не на належному рівні: бракувало технічних засобів і занять з математики, не враховувалася попередня підготовка учнів при вступі до школи та рівень знань учнів одного класу, володіння учнями мовою викладання, німецькою, було недостатнім [3]. Крім того, відзначалося, що така ситуація виникла через те, що в місті бракувало підготовчих шкіл. Сама реальна школа не могла забезпечити підготовчий курс через брак приміщень і вчителів.

Крім вищеперелічених причин, в архівних документах значиться також, що місце розташування школи не сприяло її популяризації, оскільки вона знаходилася на краю Галичини. Реальна школа не користувалася попитом у населення, оскільки доступ до цього приватного закладу мало обмежене коло людей переважно єврейської національності. З огляду на це керівництво школи прийняло рішення про її реорганізацію. Згідно з розпорядженням від 6 лютого 1853 р. № 394 навчальний заклад м. Бродів отримав статус нижчої початкової реальної школи [3; 5].

Порівнюючи навчальні плани реальних шкіл Галичини і Буковини, ми з'ясували, що школи Галичини мали виражену комерційну спрямованість. Так, у реальних школах Львова, Дрогобича, Стрия, Коломиї, Івано-Франківська вивчення арифметики мало комерційний характер. У III–V класах учні вивчали поняття міри, ваги, іноземних грошових одиниць і їх курс обміну на національну валюту і, навпаки, види векселів та цінних паперів; вчилися визначати бруто, нетто, тару, надвагу, асекурацію, комісійні, розраховувати прибутки і витрати; розв'язувати купецькі завдання на практиці [11–13]. У Чернівецькій реальній школі навчальний план мав комерційно-технічне спрямування. У початкових класах вивчення арифметики передбачало знайомство з митно-монополювно-вексельними розрахунками, тоді як у старших акцент зміщувався на дисципліни політехнічного напрямку: архітектура з будівельним кресленням, нарисна геометрія і конструктивне креслення, наука про машини. Години, відведені на вивчення природничо-математичних і гуманітарних дисциплін, розподілялися майже порівну. Так, у Львівській реальній школі 35% навчального часу займали гуманітарні предмети, 65% – природничо-математичні, у Чернівецькій реальній школі це співвідношення становило по 40%, крім того, 20% мали дисципліни політехнічного спрямування.

Дидактична система реальних навчальних закладів базувалася, як ми вже згадували, на поглибленому вивченні природничо-математичних дисциплін та іноземних мов. Значну роль у змісті викладання відігравала наступність у знаннях, зв'язок між тими, які були раніше засвоєні учнями в початкових школах, та тими, які учні опановували в реальних гімназіях і школах. Зміст навчальних дисциплін передбачав повторення раніше вивченого матеріалу для засвоєння нових понять і опанування складнішого матеріалу. Таким чином, реалізовувалися принципи концентричності, системності й послідовності в навчанні: від простого – до складного, від нижчого – до вищого, від попереднього – до наступного. Це можна простежити на прикладі викладання мов, математики, географії тощо.

Так, німецька мова була мовою викладання у більшості реальних навчальних закладів Галичини і Буковини. Вільне володіння нею було важливою умовою успішного вивчення інших навчальних дисциплін. Підвищення рівня володіння нею пов'язується не тільки зі збільшенням кількості годин на її вивчення, а насамперед з використанням нових методичних підходів. Суть їх полягала в тому, що вільному спілкуванню учнів німецькою мовою передувало вивчення граматики, фонетики, основ читання і письма [4].

Вивчення математики, як і інших базових предметів, у реальних школах базувалося на принципі послідовності. У першому класі воно розпочиналося з арифметики, коли учні виконували чотири основні математичні дії, вчилися оперувати дробами, знаходити найбільший загальний дільник і найменше спільне кратне. Зверталася увага на зіставлення прийнятих в Австрії і за кордоном одиниць ваги, маси, грошей. У другому класі розпочинали навчання зі ступенювання чисел і добування коренів. Після цього переходили до вивчення пропорцій, звичайних і банківських відсотків та їх розрахунку. У третьому класі учні отримували відомості про гроші і вексельні розрахунки, про види знижок з ціни, страхування, прибуток і збитки, поняття про державні папери й акції. Вивчали також простий бухгалтерський облік, деякі з митних та державно-монопольних розрахунків. Отже, до змісту математичних дисциплін у нижчих класах дедалі більше вводилося матеріалу, який мав практичне, комерційне спрямування [8].

У курсі природничих дисциплін реальних шкіл викладалися ботаніка, зоологія, фізика, мінералогія, хімія і географія, з яких учні отримували знання про зв'язки і залежності в природі. У курсі природописної історії вчили матеріал з ботаніки, зоології, мінералогії. Як зазначає Д. Пенішкевич, хоча у школах часто не було наочних посібників і експериментальних досліджень, проте проводилися безпосередні спостереження за природою [8]. Спілкування з природою сприяло розвитку в дітей естетичного смаку, спостережливості, спонукало до пошуку нових знань.

Слід зазначити, що реальні школи мали достатню кількість, як на той час, різноманітних навчальних засобів. Це були бібліотеки для учнів і викладачів, які, крім книжкового фонду, містили різного роду ілюстрації, карти, атласи. Створювалися окремі спеціалізовані кабінети для вивчення фізики, хімії, природознавства, малювання з необхідними наочними засобами, приладами для експериментів, зразками і моделями. Кожного року вони оновлювалися за рахунок учнівських внесків, шкільного і місцевих фондів, добровільних пожертв громадян та різного роду установ, про що дирекція повідомляла у своїх звітах.

Щодо Закарпатського регіону, то перша реальна школа тут була заснована мадярським урядом лише наприкінці XIX ст., у 1890 р. у м. Берегове. Школа налічувала 12 вчителів, її очолював Ормай Шандор. Проте діяльність цього навчального закладу була недовгою, у 1895 р. її реорганізували в реальну гімназію.

Однак зауважимо, що в цьому регіоні з другої половини XIX ст. і до середини XX ст. діяли так звані горожанські школи. Навчальний план для шкіл цього типу був прийнятий у 1817 р. Згідно з ним учні горожанських шкіл вивчали релігію, угорську мову та літературу, німецьку мову (або мову національності), математику, геометрію, бухгалтерію, природознавство, фізику, хімію, географію і статистику, історію, конституцію, основи хімічної і машинної промисловості (у міських школах), сільське господарство (у сільських), геометричні й довільні рисунки, малю-

вання, каліграфію, співи, гімнастику і вправи зі зброєю. Факультативно вивчалися класична мова (латинська), сучасні мови (англійська і французька). Аналізуючи цей перелік навчальних дисциплін, бачимо, що горожанські школи поєднували в собі і риси загальноосвітніх шкіл, й елементи професійної підготовки. Існує декілька поглядів на характер цих шкіл. Науковці В. Гомоннай, В. Росул зараховують їх до шкіл, які давали неповну середню освіту. У педагогічній пресі досліджуваного періоду їх характеризують як виділові школи. У своєму дослідженні І. Курляк відзначає, що горожанські школи займали проміжне місце між початковими та середніми загальноосвітніми закладами і давали реальну освіту [6]. На нашу думку, цей специфічний вид шкіл на Закарпатті у досліджуваній період забезпечував і певну торговельну освіту завдяки таким навчальним предметам як бухгалтерія, фізика, хімія, географія і статистика. Оскільки економічний розвиток Закарпаття дещо відставав від розвитку Галичини і Буковини, то й знання, які давали горожанські школи на той час були достатніми, щоб займатися різними видами господарської діяльності.

Закінчення горожанської школи давало випускникам право вступу до торгових шкіл. Проте у досліджуваній період на Закарпатті, відповідно до архівних матеріалів, не значиться жодної комерційної школи. Це свідчить про те, що розвиток торгівлі в окреслений нами період не набув значного масштабу в економіці цього краю. Бажаючи отримати торговельну освіту їхали до Галичини, Буковини або до інших міст Австро-Угорської імперії.

Свідоцтво про закінчення нижчої реальної школи звільняло абітурієнтів від вступного іспиту в доповнюючі й середні торгові школи. Це підтверджує те, що саме нижча реальна школа мала більш професійно орієнтований нахил до комерційних наук, на відміну від вищої реальної школи і реальної гімназії.

Реальні навчальні заклади Галичини, Буковини та Закарпаття діяли в одному нормативно-правовому полі, оскільки перебували в складі Австрійської, а згодом Австро-Угорської імперії у ХІХ ст. Формування нормативно-правового підґрунтя функціонування закладів реальної освіти базувалося на “Організаційному нарисі гімназій та реальних шкіл Австрії” 1849 р. З 70-х рр. ХІХ ст. почали виникати реальні заклади нового типу – реальні гімназії. У них, на відміну від реальних шкіл, вивчали латинську мову. З 1872 р. реальні навчальні заклади набули винятково загальноосвітнього характеру і готували до вступу у фахові й вищі професійно-технічні школи [7].

Висновки. Отже, розвиток науки і техніки, торгівлі та підприємництва в умовах зародження товарно-грошових відносин став значним поштовхом для розвитку реальної освіти. Реальні школи у ХІХ ст. займали проміжне місце між загальноосвітніми і фаховими навчальними закладами. Метою реальних шкіл була підготовка фахівців середнього рівня до професійної діяльності в галузях промисловості і торгівлі, а також забезпечення базового рівня знань, необхідного для вступу до вищих технічних та комерційних навчальних закладів.

Література

1. Гомоннай В.В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (ХІХ–ХХ ст.) / В.В. Гомоннай. – Ужгород : Закарпаття, 1992. – 290 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. Донесення, пам'ятні записки, листування з Золочівським окружним управлінням по питаннях проведення екзаменів і організації навчального процесу в єврейській реальній школі в Бродах, 1819–1824. – ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 66, спр. 36, арк. 1–117.

4. Звіти про діяльність гімназій і реальних шкіл за 1894–1895 рр. – ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 3, спр. 183, 55 арк.

5. Ковальчук О.Б. До питання про становлення системи економічної освіти у Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.) / О.Б. Ковальчук // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 227–232.

6. Курляк І.Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.). Історико-педагогічний аспект / І.Є. Курляк. – Т. : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.

7. Матеріали про реорганізацію реальної школи у Львові (розпорядження, донесення), 1821–1826. – ЦДІАУ у Львові, ф. 146, оп. 66, спр. 784, арк. 1–142.

8. Пенішкевич О.І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – поч. XX ст.) / О.І. Пенішкевич. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.

9. Справа про затвердження учбових планів для державних реальних шкіл Галичини, 1876 р. – ЦДІАУ у Львові, ф. 178, оп. 3, спр. 1182, 60 арк.

10. Bujak F. Wieś zachodnio-galicyjska u schyłku XIX wieku / Franciszek Bujak // Wybór pism. – Warszawa : PWN, 1976. – Т. 2. – С. 279–341.

11. Sprawozdanie dyrektora c.k. realnego gimnazjum imienia Franciszka Józefa w Drohobycz. – Lwów : Nakładem funduszu naukowego, 1876. – 39 s.

12. Sprawozdanie dyrektora c.k. wyższej szkoły realnej w Stryju za rok szkolny 1880/81. – Stryj : Z drukarni A. Müllera Syna, 1881. – 76 s.

13. Sprawozdanie dyrektora c.k. wyższej szkoły realnej w Stanisławowie za rok szkolny 1881. – Stanisławów : Nakładem funduszu naukowego, 1881. – 76 s.

СІНОПАЛЬНИКОВА Н.М.

ІНТЕГРАЦІЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Зміни в системі науки й виробництва висувають нові соціальні вимоги до школи. Учні повинні усвідомлювати зв'язок усього, що існує в природі та повсякденному житті, отримати у школі цілісне уявлення про світ. Саме тому на сучасному етапі розвитку проблема інтеграції навчання та виховання в початковій школі стає як ніколи актуальною, важливою.

Мета статті – розкрити напрями інтеграції в навчальному процесі початкової школи.

У системі початкової освіти інтеграція може мати декілька значень:

1) створення в учнів цілісної картини світу (інтеграція розглядається як мета навчання). Результат такої інтеграції – учень отримує ті знання, які відображають зв'язність окремих частин світу як системи, дитина з перших кроків уявляє світ як єдине ціле, у якому всі елементи пов'язані;

2) знаходження загальної основи зближення предметних знань (інтеграція виступає як засіб навчання). На стику традиційних предметних знань, що вже існують, діти отримують все нові і нові уявлення про навколишній світ, систематично доповнюючи їх і розширюючи;

3) результат розвитку учнів. Інтеграція в навчанні характеризується діалектичним характером сучасного стилю мислення. Для учнів спостереження об'єкта, що вивчається, не залишається ізольованим елементом. Учень, порівнюючи, будуючи висновки, усвідомлює конкретний об'єкт у різнобічній сфері уявлень і понять, що актуалізуються завдяки різнобічному сприйняттю предмета. Встановлен-